

Paulo FREIRE (Ezilenlerin Pedagojisi) Kitap Analizi

Paulo FREIRE (Pedagogy of the Oppressed) Book Analysis

ÖZET

Paulo Freire yaşamı boyunca yazar olmayan ve ezilen olarak ifade ettiği yoksul yetişkinlerin eğitimiyle ilgilenmiş bir eğitimcidir. Freire Ezilenlerin Pedagojisi kitabında sadece belli eğitim merkezlerinde uygulanacak alternatif bir pedagojiyi değil, amaçları kadar kullandığı araçları da özgürlükçü olan bir özgürleşme siyaseti önermektedir. Freire'e göre siyaset, kelimenin en geniş manasıyla bir eğitim süreci olarak ifade edilebilir. Freire öncelikle "bankacı eğitim modeli" diye adlandırdığı ezberci eğitim metodunu reddeder. Bu ezberci metodolojide öğrenciler (ezilenler), üzerlerine bilgi yatırımı yapılan pasif varlıklar yani boş kaplar olarak değerlendirilmektedir. Bankacı eğitim modelinde eğitim öğrenenlere insan edilir ve elde edilen bilgi aktif bir araştırma sürecinin ürünü de değildir. Bankacı eğitim modelinde öğrenenler nesne, öğretmenler veya siyasal liderler ise öznedir. Bu modelde dünya; kapalı, durağan bir düzen, tamamlanmış bir gerçeklik olarak sunulur. Eğitim faaliyetlerinde diyalog karşıtı tek yanlı bir zorlama, direktme söz konusudur. Diyalog karşıtlığı; ezilenleri kadercilığe iten, özgürlükten korkmalarına yol açan ve bu yüzden ezenlerin üzerlerindeki hükmetme isteğini pekiştiren bir model olarak ifade edilir. (Freire,2019) Freire diyalog karşıtlığının aksine ezilenlere dayatılmayan, onlarla diyalog içinde oluşturulan bir pedagojiyi "problem tanımlayıcı eğitim" modeli diye adlandırdığı bir metodolojiyi önerir. Freire'e göre yoksul ve eğitimsiz insanları "nesne" olarak algılayan, sınıf farklılığı nedeniyle insani ilişkiler yerine otoriter ilişkileri savunan düşünceler özgürleştirici olamaz. Özgürleşme, ezilenlere lütfedilecek bir olgu değildir ve bu şekilde sunulamaz; aksine ezilen insanların bağımsızlık uğruna verecekleri çabının sonucudur. Freire'in önerdiği eğitim modelinde, "İnsanların dünya ile ilişkilerindeki problemleri tanımlamalarını, dünyayı insanın kendini yaratma (kendini gerçekleştirme) görevinde kullandığı bir malzeme olarak görmelerini sağlar." İnsanları "olgunlaşma" sürecindeki bitmemiş, ham varlıklar olarak görür. Bu nedenle eğitim faaliyetleri içeriğinin ezilenlerle iletişim kurularak hatta hayata ezilenlerin penceresinden bakılarak ve onların iç dünyalarını dikkate alınarak belirlenmesi gerekmektedir. Diyalogun en önemli ön şartı ise insanlara gerçek anlamda inanmak ve insanları sevmektir. (Freire,2019)

Anahtar Kelimeler: Bankacı Eğitim Modeli, Ezilme, İnsandışlaşma, Praksis, Yaşamak

ABSTRACT

Paulo Freire is an educator who devoted his life to the education of the oppressed, especially the education of illiterate adults. In Pedagogy of the Oppressed, he proposes not only an alternative pedagogy to be implemented in certain education centers, but also an emancipation policy that is libertarian in the means it uses as well as its aims. According to him, politics is an educational process in the broad sense of the word. Freire primarily rejects the rote learning method, which he calls the "banker education model". In this rote methodology, students (or the oppressed) are treated as passive assets, empty containers on which knowledge is invested. In the banking education model, education is bestowed on learners and the knowledge which is gained is not the product of an active research process. In the banking education model, the learners are the object, the teachers or political leaders the subject. In this model, the world is presented as a closed, static order, a given, completed reality. There is a one-sided force and insistence against dialogue in educational activities. Anti-dialogue; it is expressed as a model that pushes the oppressed to fatalism, causes them to fear freedom and therefore reinforces the domination over them. (Freire,2019) Contrary to anti-dialogue, Freire proposes a methodology that he calls the "problem identifying education model", a pedagogy that is not imposed on the oppressed, but created in dialogue with them. According to him, thoughts that perceive poor and uneducated people as "objects" and that advocate authoritarian relations instead of human relations due to class differences cannot be liberating. Liberation is not a phenomenon to be given to the oppressed and cannot be presented as such; on the contrary, it is the result of efforts of the oppressed people for the sake of independence. The model proposed by Freire enables people to describe the problems in their relations with the world and to see the world as a material that people use in the task of self-creation. He sees people as unfinished, raw beings in the process of "maturation". For this reason, the content of educational activities should be determined by communicating with the oppressed and even by looking at life from the perspective of the oppressed and taking into account their inner worlds. The most important prerequisite for dialogue is to truly believe and love people. (Freire,2019)

Keywords: Banker Education Model, Oppression, Dehumanization, Praxis, Living

ÖN SÖZ

Eğitim; gelişen teknolojinin de etkisi ile insanın yaşamı boyunca sürekli ihtiyaç duyduğu bir süreç olarak yer almaktadır. Öğrenme isteği, bilgi gerekliliği insanı yaşamı süresince formal veya informal süreçlerle eğitim ortamlarında yer almaya yönlendirmektedir. Ezilenlerin Pedagojisi kitabında eğitim yöntemlerinden özellikle de yetişkin eğitimi faaliyetlerinde izlenecek farklı yöntemlerden bahsedilmektedir. Androgoji olarak ifade edilen yetişkin eğitim faaliyetlerinin formal eğitim faaliyetlerinden farklı olması gerekliliği, kitaba olan ilgiyi artırmaktadır. Kitapta ifade edildiği gibi alışılmışın dışında farklı eğitim yöntem ve teknikleri kullanarak başarıya ulaşmış olmak, ezberci bir eğitim modeli (bankacı eğitim modeli) uygulamayarak yetişkin kursiyerlerin hayatına dokunabilmiş olmak meslekî doyum anlamında da farklı izler bırakmaktadır. Küçük dokunuşlarla büyük mutluluklar elde etmiş olmak kitabın bazı bölümlerinde tüm eğitimcilerin kendi yaşamlarından kesitler bulmalarına neden olmaktadır.

Gülhan Güzel¹
Yunus Emre Avcı²

How to Cite This Article

Güzel, G. & Avcı, Y. E. (2023). "Paulo FREIRE (Ezilenlerin Pedagojisi) Kitap Analizi", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:8, Issue:46; pp:2170-2176. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.67854>

Arrival: 21 November 2022

Published: 28 February 2023

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Müdür Yardımcısı., MEB, Siirt, Türkiye

² Dr. Öğr. Üyesi., Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri, Siirt, Türkiye

GİRİŞ

Paulo FREIRE

Recife'de (Brezilya) orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak 1921'de doğdu. 1929'da Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ve Amerika kıtasında Brezilya dahil diğer ülkeleri de etkileyen ekonomik bunalımın etkisiyle ailesi yoksullaştı. Yoksulluk ve yoksulların yaşamı, zorlu yaşam koşulları ile ilgili deneyimleri bu dönemde oluştu. Eğitim metodolojisi ve düşünce felsefesi alanında yaptığı önemli çalışmaları ile ünlendi. Eğitim felsefesi ve öğrenme sorunlarıyla gençlik yıllarında ilgilenmeye başladı. 1959 yılında Recife Üniversitesi'nde doktorasını verdikten sonra aynı üniversitede eğitim tarihi ve felsefesi profesörü olarak görev yaptı.

Çocukluğunda yaşamış olduğu yoksulluk nedeniyle 1947 yılında yoksul ve okuma yazma bilmeyen halkı özgürleştirmeyi amaçlayan bir okuma yazma metodu önerdi. Freire'in önerdiği bu eğitim metodu, okuma yazma öğrenenlerin günlük hayatından doğrudan esinlenmiş bir gerece ve bunu konu alan metinleri kullanarak onların gerçek anlamda siyasal olarak bilinçlendirilmesine dayanıyordu.. 1964 yılında Brezilya'da meydana gelen darbe sonrasında Freire iki kez hapis cezası alır ve çok sevdiği ülkesini terk etmek zorunda kalır. 16 yıl kadar devam eden sürgün hayatının ilk beş yılını Şili'de, UNESCO ve Şili Tarım Reformu Enstitüsü'nde yetişkin eğitimi programlarında çalışarak geçirdikten sonrasında Harvard Üniversitesi Eğitim Okulunda danışmanlık yaptı. Cenevre'deki Dünya Kiliseler Birliği'nin Eğitim Bürosunda özel danışman oldu. Bugün halen Sao Paola'da, Freire'in yöntemleriyle eğitim veren, Instituto Paulo Freire adlı bir kurum bulunmaktadır.

EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ

Paulo Frere "Ezilenlerin Pedagojisi" kitabını Brezilya'da yaşayan, okuryazar olmadığı için oy kullanamayan ve bu nedenle kendi ülkelerinin siyasi tercihlerinde seçim şansı olmayan tarım işçilerinin eğitim faaliyetleri ile ilgili yaşantılarını anlatmak için yazmıştır. Kitabın hedef kitlesi, eğitimciler ve özellikle yetişkin eğitimcileri olarak ifade edilebilir. Yazar, kitabında ezberci eğitim sisteminin zararlarından ve siyasi dayatmalara hizmet ettiğinden yakınmaktadır. Bankacı eğitim modeli diye adlandırdığı bu eğitim modeli yerine daha özgürlükçü ve katılımcı bir eğitim modeli önermektedir. Önerdiği eğitim modeli ile kısa sürede etkili bir eğitim faaliyeti sonrası sonuca daha kolay ulaştığını belirtmektedir. Sadece okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin eğitiminde değil, tüm eğitim faaliyetlerinde bankacı eğitim sistemine karşı çıkmaktadır.

Freire bilgi aktarımında iki rolden bahseder. Bu roller bilgi aktarımı rolündeki öğretmen ve bilgiyi öğrenen rolündeki yetişkini ifade eder. Bu iki role sahip olan insanlar birbiri hakkında bilgi sahibi olmalı ve birbirlerine bir şeyler aktarabilmelidirler. Aksi halde bu somut ilişkiyi yaşamaları ve değerlendirmeleri olanaksızdır. Öğrenen ve öğreten arasındaki ilişkiden yola çıkarak, eğitimcilerin gerektiğinde tarım işçilerinden dahi yeni bir bilgi öğrenebilmesi gerekmektedir. Kendisini, arkasında durup ders anlattığı kürsünün efendisi olarak gören ve yükseköğretim öğrencilerinden dahi hiçbir şey öğrenmeye ihtiyaçları olmadığına inanan eğitimcilerin bankacı eğitim modeli diye adlandırılan öğretim yöntemlerini ret eder. Bankacı eğitim modelini referans alan eğitimcilerin bir tarım işçisine veya okur yazar olmayan bir bireye yönelik etkileşim içindeki öğrenme faaliyetleri konusunda neler düşündüklerini duymak dahi istemeyiz. Bu eğitimcilerin seçkinciliği onları etkileşim ortamlarından öylesine uzaklaştırır ki öğrenen ve öğreten arasındaki etkin etkileşimi gereksiz bulurlar (Freire,1967: 164).

Freire öğrenmenin öğretmen ve öğrenci arasında karşılıklı bir etkileşimden ibaret olması gerektiğini belirtir ve bu durumu öğretirken öğrenme olarak ifade eder. Ona göre ezilen tarım işçilerinden, okuryazar olmayan yetişkin insanlardan söz ettiği zaman, ifade etmek istediği esas olgu, bizim dışımızdaki insanlardan öğrenmemiz gerektiği idi. Etkileşimli öğrenme ile tarım işçilerinden dahi yeni bir şeyler öğrenmemiz gerektiğini çünkü onların da kendi eğitim felsefesinin belirli bir anında bilgiyi öğrenenler grubuna girdiğini dile getirmektedir (Freire,1967: 163).

Freire uyguladığı bu farklı eğitim yönteminin sadece üçüncü dünya ülkelerine has bir eğitim metodolojisi olduğunu belirtirken bu eğitim metodunun gelişmiş ülkelere direk ihraç edilemeyeceğini de ifade etmektedir. Freire'in geliştirdiği bu eğitim metodolojisi Brezilya'da dini gruplar tarafından okur yazar olmayan yetişkinlerin eğitim faaliyetlerinde etkili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Başarı ile uygulanan bu faaliyetler sonrasında bu eğitim faaliyetleri siyasal düzen tarafından tehdit olarak algılanır. Freire 1964 yılında meydana gelen askeri darbe sonrası hapse atılır. Bu durum Freire'in beklediği bir sonuç olsa da Şili'ye gitmesine neden olur. Kitabın bölümleri ve bölümlerin konu başlıkları aşağıda yer almaktadır;

1. Bölüm, Bu bölümde Ezilenlerin pedagojisi kitabının gerekçesine, ezen ve ezilen kavramlarına değinilmektedir. Ezilenlerle ezenler arasındaki çelişki ve bu çelişkinin nasıl aşılabacağı konuları bu bölümde yer alan diğer konular. Ezme ve ezenler; ezilme ve ezilenler bu bölümde en çok kullanılan ifadeler olarak öne çıkmaktadır. Bu bölümün özeti; özgürleşmenin ne bir armağan nede kazanılacak bir şey olmadığı, ezenler ve ezilenler arasındaki karşılıklı bir süreç olduğu olarak ifade edilebilir.

2. Bölüm, Bu bölümde baskının aracı olarak "bankacı" eğitim modeli, bu modelin varsayımları ve bankacı eğitim modelinin eleştirisi yer almaktadır. Özgürleşmenin aracı olarak problem tanımlayıcı eğitim modeli, bu modelin

varsayımları ise bankacı eğitim modeline alternatif olarak sunulan bir eğitim metodolojisi olarak ifade edilmektedir. "Bankacı" model ve öğretmen-öğrenci çelişkisini ifade edildiği bu bölümde problem tanımlayıcı model ve öğretmen-öğrenci çelişkisinin aşılmasının yollarına değinilmektedir. Eğitimin dünya aracılığıyla gerçekleşen karşılıklı bir süreç oluşu. Yetkinleşmemiş bir varlık olduğunun bilincindeki yetkinleşmemiş bir varlık olarak insan ve onun tam insan olma gayreti bu bölümün özeti olarak ifade edilebilir.

3. Bölüm, Diyalogculuk: Özgürlüğün praksişi olarak eğitimin özü, diyalogculuk ve diyalog kelimeleri bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır. Diyalog ve program içeriği arayışı, araştırmanın çeşitli aşamalarının ifade edildiği üçüncü bölümde insan-insan dünya ilişkisi "üretken konular" ve özgürlüğün pratiği olarak eğitimin program içeriği konularına ad değinilmektedir. Üretken konuların araştırılması, metodolojisi. Eleştirel bilincin "üretken konular" ile ilgili araştırmalar yoluyla uyanışı bu bölümün özeti olarak ifade edilebilir.

4. Bölüm, Kültürel eylemin karşıt teorilerinin zeminleri olarak diyalog karşıtlığı ve diyalogculuk kelimeleri bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır. Bu bölümde ezilenin aracı olarak diyalog karşıtlığı ve özgürleşmenin aracı diyalogculuk ifadeleri ile insan ilişkilerine farklı bir perspektif ile yorum yapılmaktadır. Diyalog karşıtı eylemin kuramı ve özellikleri: Boyun eğdirme (fetih), böl ve yönet, manipülasyon ve kültürel istila olarak ifade edilirken. Diyalogcu eylemin kuramı ve özellikleri: İşbirliği, birlik, örgütlenme ve kültürel sentez olarak ifade edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Araştırmanın Modeli

Ezilenlerin Pedagojisi kitap analizi ile ilgili bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği ile yapılmıştır. Doküman analizi; yazılı, görsel malzemenin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanabilir. Yazılı kaynaklar kitaplar, dergiler, fermanlar, anılar, makaleler, layihalar, romanlar, öyküler, şiirler, yazıtlar vb. görsel malzemeler ise resimler, slaytlar, filimler, anıtlar, giyim kuşam, araç gereçler, pullar, flamalar vb. olabilir. (Sönmez, 2014) Kısacası, araştırma konusu hakkında diğer kişi ya da kurumlar tarafından yazılmış, hazırlanmış ya da yaratılmış çeşitli yazı, belge, yapım veya kalıntının toplanması ve incelenmesi doküman analizi olarak kabul edilmektedir. (Seyidoğlu, 2016)

İKİNCİ BÖLÜM

KİTABIN BÖLÜMLERİ;

Birinci Bölüm

Ezilenlerin Pedagojisi kitabında yazar "Ezen, Ezilen, Bankacı Eğitim Modeli, İnsandışılışma, Özgürleşme, Yetkinleşme" kavramlarına yer vermektedir. Fakir halkı ezilen olarak açıklayan yazar, bu kişilerin aynı zamanda okur yazar olmadıkları için Brezilya'da yapılan seçimlerde oy kullanamıyor olmaları nedeniyle demokratik haklarını kullanamadıkları için özgürleşemediklerini ifade etmektedir. Yazarın ezilenler olarak tarif ettiği bu kesimi; okur yazar olmadığı için aynı zamanda tutsak ezilenler olarak da ifade etmektedir. Freire, bu kişilerin alacakları eğitim sayesinde özgürleşeceğine inanmaktadır.

Brezilya'da yaşayan yetişkin insanlar içerisinde okur yazar olmayanların oranının fazla olması nedeniyle okuma yazma ve özgürleşme meselesine aşırı bir önem veriyor. Freire yetişkinlerin okur yazar olmayışını sınıfsal farklılık olarak addediyor ve bu durumu haksızlık olarak ifade ediyor. Bir yetişkinin okur yazar olmayışının insan hakları açısından taşıdığı adaletsizlikten öte seçme ve seçme hakkının gasp edilmesi olarak algılıyor. Bu yetişkinler sırf okuma yazma bilmedikleri için kendi gelecekleri hakkında karar veremiyor ve seçimlerde oy dahi kullanamıyorlardı. Bu nedenle okur yazar olmayan yetişkinlerin ülkelerindeki siyasi sürece katılmıyor olmalarını insanlık dışı, antidemokratik ve saçma görünüyordu. Bir insanın okur yazar olmaması nedeniyle kendisi ve ülkesinin geleceği için karar veremiyor olmasını kabullenemez. Okur yazar olmayanların kendilerini en iyi şekilde yönetebileceğine inandıkları kişiyi seçme haklarının ellerinden alınıyor olması nedeniyle okur yazar olmamayı özgürleşmenin önündeki en büyük engel olarak görmektedir. (Freire,1967: 161)

Freire geliştirdiği eğitim modeli ile ilgili olarak verdiği bir röportajda o günlerde yaptığı çalışmalar ile ilgili bilgi verirken eşiyile yaşadığı olayı ve sonrasında yaşananları anlatır. Yetişkinlere yönelik okur yazarlık eğitimi faaliyetlerinde çalıştığı günlerde eşinin sorduğu "nasıl gidiyor Paulo?" sorusuna şu cevabı verir: "Elza, bugün gördüğüm, yaşadığım şeyi, bir kaç yıl sonra pek çok kişi bana 'bu ne Paulo?' diye soracak; cevabını verdim: Bu sorular sorulduğunda ben hapse atılmış olacağım. Ve hapse atılma olasılığımın hapse atılmama olasılığından daha yüksek olduğunu düşünüyorum." Gerçekten de bu konuşmanın ardından çok fazla zaman geçmeden Freire tutuklanır. (Freire,1967: 167)

Ezilenlerin alacakları eğitim ile özgürleşeceğine inanan yazar, bu konuda çalışmalar yaparak yetişkin eğitimi konusunda önemli başarılar elde ediyor. Bir insanın eğitim alanındaki ihtiyacını belirleyerek bu ihtiyacı karşılayabilmek insanlık adına önemli bir adımdır. Yetişkinlerin eğitimi ile ilgili çalışmalar yapan Freire, hayatını okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin eğitimine adanarak yaşadığı toplumun bilinçlenmesi için her türlü zorluğa

(sürgün ve hapis hayatına) göğüs germiştir. Kitabın yazılış gerekçesinin yer aldığı bu bölümde yazar; ezen, ezilen kavramlarını ele alır. Ezen - ezilen arasındaki ilişki ve ezilenlerin özgürleşmesi bu bölümün en önemli ifadeleridir.

İkinci Bölüm

Ezilenlerin Pedagojisi kitabının ikinci bölümünde yazar "*Ezen, Ezilen, Bankacı Eğitim Modeli, İnsandışılaşma, Özgürleşme, Yetkinleşme*" kavramlarına yer vermektedir. Ezmenin aracı olarak bankacı eğitim modeline karşı çıkan Freire, bu modeli eleştirir. Bankacı eğitim modelinde öğrenenler "yatırım nesnelere", öğretmenler "yatırımcı" dır. Bankacı eğitim modelinde öğretmen öğrenenler ile iletişime girmek yerine öğrenenler için öğrenme tahvilleri çıkarır ve öğrenenlerin sabır ve özveriyle öğrendiği, hafızalarına kazınan ve tekrarladığı yatırımları yapar. Bu durum, öğrenen yetişkinlere lütfedilen hareket alanının, yatırılanı kabul ve tasnif edip yığmaktan ibaret bir eğitim modeli olan bankacı eğitim modelidir. Bankacı eğitim modelinde bilgi, bilgiye sahip ve kendini bilen sayanların, bilenler tarafından cahil olarak kabul edilenlere verdiği bir lütuftur. (Freire,1967: 195)

Freire yukarıda bahsettiği ve bilgiyi, ona sahip olanların verebileceği bir şey olarak gördüğü "ezberci" eğitimi reddederek kendi geliştirdiği bir yöntemle okuma yazma bilmeyen yetişkin işçilere 45 gün gibi çok kısa bir sürede okuma yazmayı öğretir. Bu yöntem Freire'in hayatında nasıl izler bıraktı? Yaptığı bu çalışmalar sonrasında kendi kitabında Freire'in yaşadıkları hakkında şu ifadeler yer veriliyor: Freire Brezilya'nın Recife kentinde okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin eğitimi konusundaki ilk deneyimlere başlar. Geliştirmiş olduğu bu yeni eğitim metodolojisi ile Brezilya'da dini gruplar tarafından yetişkinlere yönelik okuma yazma etkinliklerinde sıklıkla kullanılan bir sistem oluşturur. Başarı ile uygulanan faaliyetler sonrasında bu eğitim faaliyetleri darbeci siyasal düzen tarafından tehdit olarak algılanır. Freire 1964 yılında meydana gelen askeri darbe sonrası hapse atılır. Bu durum Freire'in de hep bahsettiği gibi beklenen bir sonuç olsa da ülkesini terk edip Şili'ye gitmesine neden olur.

Freire'in geliştirdiği bu eğitim yöntemi, günümüzde çeşitli adlarla ifade edilen ve öğrenciyi eğitimin merkezine alan çağdaş eğitim modellerinin başlangıç noktası sayılabilecek bir modeldir. Özgürleşme için, ezilenler sınıftan kurtulabilmek için sınıf ortamında özgürlükçü pedagoji kullanılmasını öneren bu yöntem dönemin "*bankacı eğitim modeline*" karşı ortaya çıkan ve başarılı sonuçlar elde edilen bir eğitim modelidir. Özgürleştirici eğitimin temel metodolojisi bilginin öğrenene yükleniminden değil anlama ve yorumlama fiiliyatından oluşmalıdır. Bu işlem anlaşılır nesnenin anlama ve yorumlamaya açık oluşu ile ilgilidir. Bu öğrenme anlayışının özü öğrenenler ile öğretmenleri arasındaki ilişki durumudur. Tüm bu ifadelerde problem tanımlayıcı ve ifade edici, yorumlayıcı bir eğitimin praksi, öğretmen - öğrenci arasındaki sınırlı veya sınırlandırılmış çelişkinin aşılmasını hedefler (Freire,1967: 59).

"*Bankacı eğitim modelinde*" öğrencilerin dünyayı ve evreni sorgulamak yerine ona uyum sağlamaya teşvik edildiğini iddia eden Freire, bu sistem yerine problem tanımlayıcı eğitim diye adlandırdığı yeni eğitim modelini önermektedir. Tüm eğitimcilerin eski eğitim yöntemi diye adlandırdığı bankacı eğitim yöntemi yerine yeni geliştirilen eğitim yöntemlerinin daha kalıcı öğrenmeler sağladığı yadsınamaz bir gerçekliktir. Ezberci eğitim diye adlandırılan ve kalıcı öğrenmeyi sağlamadığı düşünülen yöntem yerine öğrencinin etkin katılım sağladığı eğitim yöntemleri Freire gibi eğitimcilerin tecrübeleri ile eğitim literatürüne girmiş oldu. Bankacı eğitim modeli öğrenenlerin hareket alanını kısıtlamaktadır. Öğrenenlerin sadece verileni almaya yönlendirildiği bu yöntemde öğrenenler aynı zamanda verileri arşivleyen görevli gibi görülmektedir. Buradaki eğitim faaliyeti bilginin bilen tarafından öğrenenlere lütfedilmesi olarak ta ifade edilir. Öğrenenlerin yaratıcı ve eleştirel gücünü asgarileştiren veya tamamen bitiren bankacı eğitim modeli ezenler diye adlandırılan kesime hizmet etmek ile ifade edilmektedir.

Freire'e göre İnsandışılaşma ifadesi sadece insani değerlerin yok sayılmasını değil, insani değerleri yok sayanları da niteleyen bir kavram olarak kullanılmaktadır. İnsandışılaşma, insani değerlere sahip olma erdeminin yok edilmesi olarak ta ifade edilebilir. İnsandışılaşma ifadesi ezilenler tarafından ezenler olarak ta ifade ettikleri kişilere ve bu kişileri koruyan sistemsel yapılarla mücadele etmeleri sonucunu doğurur. Freire'e göre girişilecek olan bu çaba ile insani değerlere sahip toplumlar oluşturabilmesi amacıyla faaliyetler yürütülürken ölç alma gayesi güdülmemelidir. Yönetim dahil tüm imkanlara sahip olanlarla mücadele ederken onlar gibi davranmamak gerekir. Ezenleri ezme gayesi gütmemek insani değerlere tekrar sahip olmak en önemli erdemdir. İnsani erdemlere sahip olabilmek için ezen ve ezilen kavramlarını özümsemiş insanların temel insani değerlere sahip olarak bu değerlere göre yaşamlarını sürdürmeleri gerekmektedir. Tüm insanların insani değerler etrafında bir araya gelebildiği bir durum gerçekleşir ise içinde yaşadığımız hayat anlam kazanacaktır. Bu bilinç seviyesine ulaşan ezilenler farkında olmadan hem kendilerini hem de ezenleri özgürleştirmek gibi büyük bir yükü omuzlamış olacaktır. Özgürleşme olgusu ezilenler eli ile elde edilecek ve ezenlere armağan edilecektir. Çünkü iktidarlarını ve iktidarlarından aldıkları güçlerini kullanarak insanları ve insani değerleri ezenler özgürleşme olgusunu elde edemezler. (Freire,1967: 121)

Ezilenlere her istediğini yaptırabilmek adına ezilen halkı güçsüz olarak muhafaza etmeyi amaçlayan yönetim stratejilerinin tam aksine hem ezilenleri hem de ezenleri özgürleştirecek kadar kuvvetli bir özgürleşme hareketi doğabilir. Bu nedenle insanlığın özgürleşmesini sağlayacak olanlar ancak ve ancak ezilenlerdir. Ancak bu durumda, ezen -ezilen çelişkisi ortadan kaldırılabilir ve yeni bir insan modeli ortaya çıkarılabilir. Bu yeni insan modelinde artık sömüren de yoktur sömürülen de. İnsani değerlerin hüküm süreceği bir düzende sadece özgürleşme gayesindeki

insanın varlığını sürdürebileceğini ifade eden Freire; eğitim, politika, özgürlük, otorite ve emperyalizm arasındaki ilişkileri de açıklamaya çalışmaktadır. (Freire,1967: 29)

Orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak 1921'de doğan Freire'in ailesi 1929'da Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ve Amerika kıtasında Brezilya dahil diğer ülkeleri de etkileyen ekonomik bunalımın etkisiyle yoksullaştı. Ailesinin yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle çocukluk ve gençlik yıllarını yoksulluk içinde geçirmesi nedeniyle yoksulluk ve yoksulların yaşamı, zorlu yaşam koşulları hakkında deneyimleri bu dönemde oluştu. Çocukluk ve gençlik yıllarında içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar nedeniyle hayatını ekonomik sıkıntılar çeken insanları eğiterek ekonomik sıkıntılarla eğitimle olan bağlantılarını göstermeyi amaçlamıştır. Modern eğitim metodolojisi ve özgürleştirici eğitim konularında araştırma yapan araştırmacıların otorite olarak kabul ettiği ve araştırmaları esnasında en çok başvurduğu bir adres olan Freire; eğitim, politika, özgürlük, otorite ve emperyalizm arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmaktadır. Kitabın II. bölümünün özeti "*bankacı eğitim modelinin*" eleştirilmesi ve yeni eğitim modellerinin öne sürülmesi olarak ifade edilebilir. (Freire,1967: 162)

Üçüncü Bölüm

Bu bölümde yazar insanlar arasındaki diyalogun önemi üzerinde durmaktadır. İnsanlarla etkili iletişim kurmanın sağladığı faydalara değinmektedir. Özgürleşme pratiğinin, özünün eğitim ile sağlanabileceğini ifade ederek aynı zamanda eleştirel bilincin önemine de vurgu yapmaktadır. Diyalogun, diyalog kurabilen bir fitrata sahip insanlar için önemli bir ifade olduğunu ve diyalog ile diyalog karşıtlığının uzlaşmaya ve/veya uzlaşmazlığa neden olduğu düşüncesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diyalog; aynı zamanda alçak gönüllü olmayı gerektiren, birlikte öğrenme ve birlikte harekette bulunmanın önemini ve vazgeçilmez olduğunu da vurgular. Freire, bunun önemini şöyle ifade etmektedir: Yüzleşme noktasında ne mutlak cahiller ne de yetkin bilginler vardır; sadece halen bildiklerinden daha fazlasını birlikte öğrenme girişimi içindeki insanlar vardır. Burada esas ifade edilen, tüm insanların kendi sözünü söyleme hakkının olduğu, kimsenin kimseyi küçümseyerek bilgiçlik taslamaması gereken dönüşüm yolculuğunda (insan olma yetisi) birlikte öğrenme sürecidir. Bu durumu daha ayrıntılı bir şekilde ele alacak olursak; diğer bir şekliyle insanın önce kendine, sonra etkileşim içinde bulunduğu insanlara inanması gerekmektedir. İnsanın diğer insanlara inanması olayının ancak derin bir insan ve dünya sevgisiyle var olabileceğini, insana güven ve umutla bütünleşmesi gerektiğini açıklamaktadır. Yalnız sevgi ve umut diyalog için ilk adımı oluştururken, inanç ve güven diyalogun oluşumundan sonra gelir ve bütünlük kazanır. (Kaygusuz, 2022)

Diyalogun insanlar arasında bir egemenlik kurma aracı olmadığını ifade eden Freire'e göre diyalog; kendimize ait fikirleri başkalarına empoze etme değildir, aynı zamanda diyalog basit münazaralarda feda edilecek bir fikir alışverişi olarak ta ifade edilemez. Diyalog yaşanabilir bir dünya oluşturmak için ihtiyacımız olan en önemli olgudur. Bu olgu başkaları üzerinde hâkimiyet kurmak gayesiyle de kullanılmamalıdır. Diyalogun ve yaşanabilir bir dünya gayesinin temeli hatta özü sevgidir. (Freire,1967) Kitabın III. bölümü özgürleşme pratiği ve bu pratiğin eğitim felsefesi ile ilgisinin anlatıldığı bölümdür. Bu bölümde "*eleştirel bilinç kavramına*" vurgu yapılarak ezberci eğitim yaklaşımı yerine eleştirel bilinci geliştirmeye yönelik eğitim faaliyetlerinin yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Dördüncü Bölüm

Diyalog yanlısı ve diyalog karşıtı görüşlerin ele alındığı bu bölümde praksis, manipülasyon, eleştirel düşünme, sloganlaştırma kavramlarından bahsedilmektedir. Praksis; esasında görüş öne sürmek ve onu izleyen hareket etme kabiliyeti olmak üzere iki aşamalıdır. Bu aşamalar birbirinden ayrı ve farklı değildir. Görüş öne sürmek ve bu görüş ile ilgili hareketlenmenin geçersizliğini veya uygunsuzluğunu fark eden insanlar eylemsizlikle suçlanamazlar. "Eleştirel düşünme de eylemdir" ifadeleri ile praksis ifadesini kullanırken praksisin insani yönünü aşağıdaki ifadeler ile açıklamaya çalışmaktadır: İnsanları, hayvanlardan ayıran en önemli özellik insanların praksis varlıklar olmalarıdır. İnsanların aksine hayvanların dünyayı değerlendiremeyenleri, onlara sunulan ile yetinmeleri bunun en önemli göstergesidir. İnsanların aksine hayvanlar dünyaya gömülüdürler. Hayvanların aksine insanlar, dünyanın içinde sorgulayarak yüzeye çıkarlar. İnsanlar dünyayı nesnelleştirerek dünyayı anlamak için gayret sarf ederler. İnsanlar çalıştıkları için hayvanlardan farklı olarak istedikleri ortamda yaşama gayesindedirler. Her hayvan türü, türüne uygun ortamda yaşarken ve bu yaşam esnasında farklı yaşam ortamları ile iletişime giremez, aralarında haberleşemezler. (Freire,1967: 79)

Bu bölümde yazar insanlar ve hayvanlar arasındaki farklılığa değinerek diyalogun ve/veya diyalog karşıtlığının ezenler ve ezilenler arasındaki uzlaşmayı etkilediğini ifade etmektedir. Diyalogun özgürleştirme/özgürleşme - boyun eğdirme arasındaki etkisine değinilmekte. İnsanı özgürleştirici eylemin temelinde diyalog kurmanın, boyun eğdirme arzusunun temelinde ise diyalog karşıtlığının yattığını ifade eden yazar anlama ve anlaşılmanın tüm engelleri ortadan kaldıracabileceği gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Yazara göre diyalog sınıf çatışması dahil tüm ayrılıkları ortadan kaldıracabilecek bir iletişimdir. "*Manipülasyon, diyalog karşıtı eylem kuramının bir başka boyutudur; tıpkı bölme stratejisi gibi o da boyun eğdirmenin, yani kuramın bütün boyutlarının çevresinde döndüğü hedefin bir aracıdır. Manipülasyon aracıyla egemen seçkinler kitleleri, kendi hedeflerine uyumlu kalmaya çalışırlar*" (Freire, 1967: 153).

Diyalog karşıtlığının manipülasyon ile beslenerek sınıf farklılığını körüklediğini belirterek manipülasyonun boyun eğdirme gibi halkı düşünemez hale getirdiğini ifade etmektedir. Freire'e göre manipülasyonlar sayesinde ezenler, ezilenleri daha kolay ezabilmektedir. Freire uyguladığı yetişkin eğitiminde bankacı eğitim modeli karşıtı olarak ortaya koyduğu eğitim metodolojisindeki amacını sorgula ve sorgulatma olarak ifade etmektedir. Eğitim ortamında solunan havanın aile ortamında solunan havadan etkilendiği gerçeğinden yola çıkarak eğitim faaliyetlerinde sorgulatmayı ön plana çıkarmaktır. Tüm eğitim faaliyetlerinde özellikle de yetişkin eğitimi faaliyetlerini de dikkate alarak sorgulayan ailelerin çocuklarının da sorgulayıcı bireyler olacağı ifadesi ile açıklamaktadır. Bu bölümün özeti ise diyalogculuk ve diyalog karşıtlığının ezenler - ezilenler arasındaki uzlaşmaya ve/veya uzlaşmazlığa olan etkisi olarak ifade edilebilir. (Freire, 1967: 153)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kitabın Değerlendirmesi

Kitabın dili, farklı dillerde çeviri yapılması nedeniyle biraz ağır bir dil yapısına sahiptir. Hatta bu durum kitabı Türkçeye çeviren Erol Özbek'in Ezilenlerin Pedagojisi kitabının "Çeviri Üstüne" başlıklı yazısındaki ifadelerine de yansıyor. Kitabın Portekizceden İngilizceye ardından İngilizceden Türkçeye çevrilmiş olması, İngilizce metindeki bazı ifadelerin muğlak, birden fazla anlama çekilebilir ve karmaşık hale bürünmüş olması nedeniyle terimlerin tam olarak ifade edilmesini zorlaştırıyordu. Bu sorunu çözmek için "Yazarı tarafından onaylanmış çeviri" ibaresinin yer aldığı Almanca çevirisinden faydalanılması gereği duyulmuş ve muğlak ifadelerin açığa kavuşturulması için Almanca çevirisine daha fazla itibar edilmiştir. "Yazarı tarafından onaylanmış çeviri" ibaresi güven verici olduğu için bu yöneme başvurulması kitabın ağır bir dile sahip olduğunu desteklemektedir (Hattatoğlu ve Özbek, 1995 :6). Freire'in Ezilenlerin pedagojisi kitabında kendine özgü terimleri ve tanımları yer almaktadır. Kitabı okurken bazı ifadeleri tam olarak anlayabilmek için kitabın sonunda yer alan terimler sözlüğünden faydalanılmasını zorunlu kılmaktadır.

1921 yılında orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak Brezilya'nın Recife şehrinde doğan Freire'in ailesi 1929'da Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan ve Amerika kıtasında Brezilya dahil diğer ülkeleri de etkileyen ekonomik bunalımın etkisiyle yoksullaştı. Çocukluk ve gençlik yıllarını yoksulluk içinde geçiren Freire kendini ve diğer yoksul insanları ezilen olarak nitelemeye başlar. Yaşadığı sıkıntılar hayata bakışının ve düşüncelerinin şekillenmesinde etkili olur. Freire, yaşadığı sıkıntıları eğitim yoluyla aşabileceğini düşünerek bu gaye ile eğitim faaliyetleri düzenleyerek teorisini ispatlamaya çalışır. Kendine özgü eğitim düşünceleriyle adından söz ettirmiştir. Kendisini de ezilen olarak niteleyen Freire göre "ezilenler özgürleşmenin değil, karşı kutupla -ezenlerle- özdeşleşmenin özlemidir" (Freire,1967:30).

Modern eğitim metodolojisi ve özgürleştirici eğitim konularında araştırma yapan araştırmacıların otorite olarak kabul ettiği ve araştırmaları esnasında en çok başvurduğu bir adres olan Freire eğitim, politika, özgürlük, otorite ve emperyalizm arasındaki ilişkileri açıklamaktadır. Freire insanı, öz benliğini ve yaşadığı evreni yenileyebilecek bir varlık olarak ifade etmektedir. Eylem ve faaliyetleri üzerine düşünebilen bir varlık olan insanı hayvanlardan ayıran bu özelliği ile yaşadığı dünyayı tarihsel bir alana dönüştürebilme ve kendisine dayatılan sınırları aşabilme gücüne sahip kılmaktadır. İnsanın içinde bulunması gereken bağımsızlık mücadelesine direnen, ezilenlerin egemen yapısına uyum sağlamış, bu yapıya teslim olan insanların yaşama durumunu Freire, "cahillik - sessizlik kültürü" olarak ifade eder. (Kaygusuz, 2022) "Özgürleşme, ezilenlere armağan edilecek bir şey değildir." Özgürleşme, ezilenlerin özgürleşme mücadelesine katılmalarının bir sonucu ve ürünüdür. Özgürlük için uygun ortam ve şartlar bulunmuyorsa ümidimizi kaybetmeden bu şartları oluşturmak için çabalamamız gerekir. Özgürleşme umudu, özgürleşme anlamına gelmeseyse de, varoluşsal ve vazgeçilmez bir ihtiyaç olarak ifade edilebilir. Özgürleşme, Ne lütfedilecek bir hediye nede çabalarımız ile elde edilecek bir olgudur.

Eğitmenlerin esas görevlerinin ve gerçekleştirmeleri gereken gayenin, eğitimin siyasal olgu olup olmadığını açıklığa kavuşturmasıdır. Biz eğitimciler bilinçli olarak veya bazen farkına varmadan mevcut düzenin sürdürülmesi yolunda görev alan eğitim ordusunun neferleri miyiz? Bu sorunun cevabını ararken uyguladığımız eğitim modellerini de gözden geçirerek sorgulayıcı ve özgür bir nesil yetiştirip yetiştirmediğimizi de irdelemeliyiz. Uyguladığımız eğitim faaliyetleri, insanlarda özgürlük bilinci oluşturmuyor ise, insanlığın sömürülmesine karşı bir duruş oluşturmuyorsa, yapılan işlemin eğitim etiketiyle etiketlenmesi kabul edilebilir bir durum değildir (Yılmaz, 2016: 309). Diyalog kelimesini eğitim faaliyetleri bağlamında Freire şöyle ifade etmektedir: Diyaloğa dayalı eğitim faaliyetlerinde öğretmen sadece bilgiyi aktarıcı durumunda değildir. Eğitmenin öğrenci üzerinde egemenliği söz konusu değildir. Eğitim faaliyetleri eğitmen ve öğrenci arasında süregelen bir bilgi paylaşımı süreci olarak devam eder. Eğitmen ve öğrenci diyaloğa dayalı eğitim modelinde süreç içinde yeri geldiğinde öğrenen veya öğreten konumundadır. Karşılıklı olarak süre gelen bu süreç sonucunda öğrencilerinin öğretmeni ve öğretmenlerinin öğrencileri ifadeleri yerine günümüzde aktif öğrenme olarak ifade edilen öğrenme yöntemleri ortaya çıkar.

Modern öğretme metodolojisi olarak ta ifade edilebilecek öğrenen-öğretmen, öğretebilen-öğrenci ifadelerinden bahsedilir. Bu metodolojide öğretmen bilgiyi aktaran, sunan olmamalı, öğrencileri ile etkileşimli bir ilişki içinde yeri geldiğinde kendisi de öğrenen ve öğrenmeye açık olan kişi olmalıdır. Bu metodolojide öğrenciler sadece kendilerine

aktarılan bilgiyi alan değil yeri geldiğinde kendileri de öğreten kişiler olabilmelidir. Bu öğrenme metodolojisinde karşılıklı ilişkinin varlığı nedeniyle öğretmen de öğrenci de eğitim sürecinde sorumluluk sahibi olur.

En iyi öğrenme yöntemlerinden biride öğretirken öğrenme yöntemidir. Freire'in geliştirdiği bu eğitim modelinde öğretmenlerin eğitim faaliyetleri yürütürken öğrencilerinden de bir şeyler öğrenebileceğini ifade eder ve karşılıklı etkileşimden bahseder. Eğitimcinin aktif, öğrencinin pasif olduğu eğitim modelini reddeden Freire'in önerdiği problem açıklayıcı eğitim metodolojisinde öğrenciler yaşadıkları dünyayı problem açıklayıcı bir yöntemle değerlendirip yenilemek için harekete geçmelerini sağlayacak bir yapıya sahip olmalıdır. Bu eğitim modelinde öğrenenler, öz benliklerinin farkında olarak eleştirel düşünebilme yetisine sahip olurlar. Eğitimci bilgiyi depolama yoluyla değil, öğrencinin eleştirel yeteneklerine odaklanarak öğrenmesi için çabalar. Eğitimci öğrencilere sorular yönlendirerek, işlenecek içeriği problem odaklı bir hale getirerek öğrencilerinin eleştirel düşünebilme yeteneklerinin gelişmesini sağlar (Yılmaz, 2016: 305).

Eğitmen öğretirken öğrenebilmeli. Yeri geldiğinde tarlada çalışan bir çiftçiden, bir ev hanımından, bir seyisten bile bir şeyler öğrenilebilmelidir. Öğrencilerimizden bir çok bilgiyi öğrenebiliriz. Öğrencilerimizin yeri geldiğinde öğrenen görevinden sıyrılıp bildiğini aktarabilen öğreten olması için eğitimcilerin her şeyi bilen kişi rolünden sıyrılması ile gerçekleşebilir. Yürüttüğümüz eğitim faaliyetlerinde öğrencilerimizden de bir şeyler öğrenebileceğimiz demokratik ve katılımcı eğitim ortamları oluşturmalıyız. Freire "*Ezilenlerin Pedagojisi*" kitabında uyguladığı eğitim modelinin üçüncü dünya ülkelerine özellikle de Brezilya'ya uygun olduğunu ve Brezilya'da uyguladığı bu eğitim modelinin ileri düzeydeki birinci dünya ülkelerine ihraç edilemeyeceğini ifade eder. Bu eğitim modeli ile ilgili gerekli değişikliklerin yapılarak farklı ülkelere uyarlanabileceğini belirtir. Bu durum esasen her ülkenin kendi eğitim sistemine uygun bir eğitim modeline sahip olması gerektiğini de ifade etmektedir. Bu ifade ülkemizde sürekli değişime uğrayan ve bir türlü rayına oturtulamayan eğitim sistemimiz içinde yazılmış bir reçete de olabilir.

Yukarıda yer alan ifadeden yola çıkarak ülkemizin eğitim sistemi için uygun eğitim metodolojisini oluşturabilmek için Freire gibi yenilikçi eğitim sistemlerini savunan eğitimcilerin görüşleri ile ülkemizde eğitim sorunlarına çözüm öneren eğitimcilerin önerilerini harmanlayıp yaşadığımız bu kısır döngüden bir çıkış yolu bulabiliriz. Sadece okuryazar olmak bir insanın, bir toplumun özgürleşmesini sağlar mı? Freire okuryazar olan herkesin özgürlüğe ulaşabileceğini savunuyor. Özgürleşmek sadece okuryazar olmak ile elde edilemeyecek kadar değerli bir olgudur. Okuryazar olmak, seçimlerde oy kullanabilmek özgürleşmek için yeterli midir? Yetişkin bir bireyin okuryazar olmayışının kabul edilir bir yanı yoktur. Teknoloji çağını yaşadığımız bu devirde halen okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin olması biz eğitimcilerin yönelmesi gereken çok önemli bir konudur. Bir öğrencimizin annesi veya babası olan yetişkinin okuryazar olmayışının yetiştireceği çocuklar üzerinde olumsuz yansımaları (ödevlerinde yardımcı olamaması vb.) biz eğitimciler için kâbus dolu geceler anlamını taşımaktadır. Freire'in geliştirmiş olduğu bu eğitim modelini farklı ülkelere ihraç edilemeyecek bir eğitim modeli olarak ifade etmektedir. Eğitim metodolojisi gibi ezen ve ezilen ifadeleri de aynı şekilde Brezilya'dan başka ülkelere ihraç edilemeyecek tanımlar olarak ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Durakoğlu, A., Biçer, B. ve Zabun, B. (2013). Paulo Freire's Alternative Education Model. *The Anthropologist*, 16, 523-530.

Freire, P. ve Macedo, D. (1998) *Okuryazarlık: Sözcükler ve Dünyayı Okuma*. (Serap A.). Ankara:İmge Kitap Evi. (Orijinal yayın tarihi, 1998)

Freire, P. (1995). *Ezilenlerin Pedagojisi* (Çev. D. Hattatoğlu, E. Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1970)

Freire, P. (2019). *Ezilenlerin Pedagojisi* (Çev. D. Hattatoğlu, E. Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1970)

Kaygusuz, A. (2022, 17 Ocak). Yazar rehberi. Erişim adresi <https://www.insanokur.org/bir-kitap-bir-yazar-ezilenlerin-pedagojisi-paulo-freire-ayse-kaygusuz/>

Mayo, P. (2011). *Özgürleştirilen Praksis* (Çev. H. H. Aksoy, N. Aksoy). Ankara: Dipnot Yayınları, (Orijinal yayın tarihi, 2012)

Seyidoğlu, H. (2016). *Bilimsel Araştırma Ve Yazma El Kitabı*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri* Ankara:Anı yayıncılık.

Yılmaz, Z. (2016). Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi. *Paulo Freire'nin Felsefesinde Özgürleşmenin Aracı Olarak Eğitim*, 1(22), 299-313.